

**แนวทางการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือตามหลักสังคหวัตถุ 4
ของกลุ่มโรงเรียนนวพัฒน์ จังหวัดระยอง**
**GUIDELINES FOR ORGANIZING COOPERATIVE TEACHING ACCORDING TO THE
FOUR PRINCIPLES OF SANGHAWATTHU OF THE NAWAPAT SCHOOL GROUP,
RAYONG PROVINCE**

¹พระวรพล วิชโย (ทองอยู่) PhraWoraphol Wachayo (Thongyo)
²พระสุรัชย์ สุรชัย PhraSurachai Surachayo ³บุญเชิด ชำนิศาสตร์ Booncherd Chumnisart
^{1, 2, 3}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
Corresponding Author E-mail: phraworaphol@outlook.co.th

Article Received: March 01, 2025. Revised: March 28, 2025. Accepted: March 29, 2025.

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือ 2) เพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือตามหลักสังคหวัตถุ 4 และ 3) เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของกลุ่มโรงเรียนนวพัฒน์ จังหวัดระยอง การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยแบบผสมวิธี โดยการวิจัยเชิงปริมาณใช้แบบสอบถามประชากรทั้งหมดในการวิจัยที่เป็นผู้บริหารและครูกลุ่มโรงเรียนนวพัฒน์ จังหวัดระยอง จำนวน 92 คน ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติ คือ ค่าร้อยละ ค่าความถี่ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิจัยเชิงคุณภาพใช้การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 11 รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพสภาพการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือ ในภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ การมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันหรือการพึ่งพาอาศัยกันในทางบวก การรับผิดชอบรายบุคคลการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์แบบเผชิญหน้า ทักษะทางสังคม และด้านสุดท้ายได้แก่ กระบวนการกลุ่ม ตามลำดับ 2) วิธีการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือตามหลักสังคหวัตถุ 4 กลุ่มโรงเรียนนวพัฒน์ จังหวัดระยอง เป็นแนวทางการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือ 5 ด้าน คือ ด้านกระบวนการกลุ่ม ด้านทักษะทางสังคม ด้านการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์แบบเผชิญหน้า ด้านการรับผิดชอบต่อรายบุคคล ด้านการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันหรือการพึ่งพาอาศัยกันในทางบวก โดยนำมาบูรณาการตามหลักสังคหวัตถุ 4 คือ (1) ทาน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละช่วยเหลือผู้อื่น (2) ปิยวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำสุภาพเหมาะสมกับเวลา สถานที่ บุคคล (3) อตถจริยา การทำตนให้เป็นประโยชน์ตามกำลังสติปัญญาความรู้ความสามารถ (4) สมานัตตา การวางตนให้เสมอต้นเสมอปลายเหมาะสมกับฐานะตำแหน่งหน้าที่การงานเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการเรียนการสอนของกลุ่มโรงเรียนนวพัฒน์ จังหวัดระยอง และ 3) แนวทางการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือตามหลักสังคหวัตถุ 4 ประกอบด้วย (1) กระบวนการกลุ่มตามหลักสังคหวัตถุ 4 การเสริมสร้างการทำงานร่วมกันในกลุ่ม และการพัฒนากระบวนการตัดสินใจร่วมกัน (2) ทักษะทางสังคมตามหลักสังคหวัตถุ 4 การเสริมสร้างการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และการสร้างความเข้าใจและการยอมรับในความแตกต่าง (3) ด้านการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์แบบเผชิญหน้าหลักสังคหวัตถุ 4

การส่งเสริมการสื่อสารที่เปิดกว้างและตรงไปตรงมา และการสนับสนุนการตัดสินใจที่เปิดกว้างและร่วมมือกัน (4) ด้านการรับผิดชอบต่อรายบุคคลตามหลักสังคหวัตถุ 4 การส่งเสริมความรับผิดชอบต่อส่วนบุคคลในการทำงานร่วมกัน และการติดตามผลและประเมินผลการทำงาน และ (5) การมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันหรือการพึ่งพาอาศัยกันในทางบวกตามหลักสังคหวัตถุ 4 การสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน และการเสริมสร้างทักษะในการทำงานร่วมกัน

คำสำคัญ: การจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือ, สังคหวัตถุ 4, โรงเรียน

Abstract

This research article aimed to 1) study the status of cooperative learning management, 2) develop cooperative learning management according to the principles of the four social objects, and 3) propose the guidelines for cooperative learning management according to the principles of Four Saṅgahavatthu (Bases of social solidarity) of the Nawapat School Group, Rayong Province. This research was a mixed-method research. The quantitative research used a questionnaire of the entire population in the research, which were administrators and teachers of the Nawapat School Group, Rayong Province, totaling 92 people. The data were analyzed using statistics, namely percentage, frequency, mean, standard deviation, and qualitative research used interviews with 11 key informants. The data were analyzed using content analysis.

The research results found that 1) The overall and individual conditions of cooperative learning management were at a high level, ranked from most to least as follows: positive interaction or interdependence, individual responsibility, promotion of face-to-face interaction, social skills, and group process, respectively. 2) The development method of cooperative learning management based on the principles of the four social factors of Nawapat School Group, Rayong Province was a guideline for cooperative learning management in 5 aspects: group process, social skills, promotion of face-to-face interaction, individual responsibility, and positive interaction or interdependence, integrated according to the principles of Four Saṅgahavatthu: (1) Dāna: generosity, sharing, sacrificing, and helping others. (2) Piyavācā: kind words, speaking politely and appropriately with time, place, and person. (3) Atthacariyā: making oneself useful according to one's intellectual, knowledge, and abilities, and (4) Samānattā: conducting oneself consistently and appropriately according to one's position and duties to benefit the development of teaching and learning of the Nawapat School Group, Rayong Province. 3) The development guideline for collaborative teaching and learning based on the Four Saṅgahavatthu, consisting of (1) group process based on the Four Saṅgahavatthu, strengthening group cooperation and developing a joint decision-making process. (2) Social skills based on the Four Saṅgahavatthu, strengthening effective communication and creating understanding and acceptance of differences. (3) Promoting face-

to-face interaction based on the Four Saṅgahavatthu, promoting open and direct communication and supporting open and collaborative decision-making. (4) Individual responsibility based on the Four Saṅgahavatthu, promoting personal responsibility in working together, and monitoring and evaluating work results, and (5) Positive interaction or interdependence based on the Four Saṅgahavatthu, creating an atmosphere conducive to joint interaction and strengthening teamwork skills.

Keywords: Organizing Cooperative Teaching, The Four Saṅgahavatthu, Schools

บทนำ

การศึกษาเป็นการสืบทอดความรู้ความสามารถที่มนุษย์ได้ฝึกฝนกันคิดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง การศึกษาเป็นกระบวนการทางสังคม เพื่อถ่ายทอดความรู้ความสามารถ และสร้างเสริมพฤติกรรมแก่เยาวชน สมาชิกที่ดีของสังคม การเรียนการสอนเป็นกิจกรรมหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการศึกษา ซึ่งได้รับองค์ความรู้ว่ามีคุณภาพในการพัฒนาคุณภาพ เพราะกระบวนการเรียนรู้เป็นกิจกรรมที่มุ่งพัฒนาเยาวชนทั้งกาย สติปัญญา จิตใจ และศีลธรรม ให้เป็นพลเมืองดีมีความรับผิดชอบ ช่วยสร้างสรรค์สังคมให้มีความเจริญก้าวหน้า ส่งผลให้สังคมความสงบสุข และความมั่นคงของประเทศชาติ (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2542)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้จัดทำแผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน (พ.ศ. 2566-2570) ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นแผนระยะปานกลางเพื่อให้หน่วยงานในสังกัดทั้งในส่วนกลาง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาทั่วประเทศนำไปใช้เป็นกรอบและแนวทางในการดำเนินงาน รวมทั้งจัดทำแผนที่เกี่ยวข้อง และหน่วยงานภายนอกใช้เป็นกรอบและแนวทางในการพิจารณาขับเคลื่อนการพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐานให้เป็นไปในทิศทางที่สอดคล้อง ส่งเสริมการศึกษาขั้นพื้นฐานในภาพรวมต่อไป โดยมีเป้าหมายผู้เรียนได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพตามมาตรฐาน เป็นผู้เรียนรู้ ผู้ร่วมสร้างสรรค์นวัตกรรม และเป็นพลเมืองที่เข้มแข็งของประเทศ โดยได้กำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าประสงค์ และกลยุทธ์ ในระยะเวลา 5 ปี (พ.ศ. 2566-2570) เพื่อส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นเลิศของผู้เรียนให้มีสมรรถนะตามศักยภาพ และเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน และพัฒนาคุณภาพผู้เรียนให้มีสมรรถนะตามหลักสูตร และทักษะที่จำเป็นต่ออนาคตในศตวรรษที่ 21 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2567) มีเป้าหมายผู้เรียนทุกช่วงวัยในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีความรักในสถาบันหลักของชาติ และยึดมั่นการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เป็นพลเมืองที่รู้สิทธิและหน้าที่อย่างมีความรับผิดชอบ มีจิตสาธารณะ มีความรักและความภูมิใจในความเป็นไทย ผู้เรียนทุกช่วงวัยในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้รับโอกาสทางการศึกษาที่เสมอภาค มีคุณภาพตามมาตรฐาน สอดคล้องกับศักยภาพให้เป็นผู้มีสมรรถนะและทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 2, 2565)

การเรียนรู้แบบร่วมมือ (Cooperative Learning: CL) เป็นวิธีการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็น ศูนย์กลางรูปแบบหนึ่งการเรียนรู้แบบร่วมมือแบบ CL นี้เน้นให้ผู้เรียนเรียนรู้ร่วมกันและมีการทำงานร่วมกัน เป็นทีมเล็กๆ ทีมละ 2-5 คน โดยกำหนดให้สมาชิกของทีมต้องมีความสามารถที่แตกต่างกัน

เพื่อเสริมสร้างสมรรถภาพการเรียนรู้ของแต่ละคนและเพื่อที่จะทำให้สมาชิกแต่ละคนมีความสามารถมากยิ่งขึ้น สมาชิกแต่ละคนจะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกันจนบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้บทบาทของสมาชิกที่ทำงานด้วยกันในทีมมีหน้าที่สองอย่างด้วยกันคือ เป็นผู้เรียน - รับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเองและเป็นผู้สอน - รับผิดชอบการสอนและช่วยเหลือเพื่อนสมาชิกในทีมให้เรียนรู้ไปพร้อมๆกันนักการศึกษาที่มีบทบาทที่สำคัญในการเผยแพร่แนวคิดของการเรียนรู้แบบ CL (Slavin, 1995) โดยจุดมุ่งหมายของการเรียนแบบ Cooperative learning คือ การเรียนรู้แบบกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน แก้ไข ปัญหาและทำงานร่วมกันจนเกิดความสำเร็จและประการสำคัญต้องมีกระบวนการทักษะทางสังคมไปพร้อมๆ กัน (Johnson, D. W., 1990) เพื่อการทำงานที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและมีเป้าหมายร่วมกัน มีลักษณะการทำงานหลายแบบ มีการทำงานที่ประสานกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ร่วมกันตั้งไว้ ดังนั้น ผู้บริหารควรมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการบริหารงาน คือ หลักสังคหวัตถุ (ที.ปา. (ไทย) 11/140/167) หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องสงเคราะห์กันและกัน พระพุทธองค์ทรงอุปมาสังคหวัตถุไว้ในสังคหสูตรเปรียบเหมือนกับพาหนะที่จะนำคนไปสู่ความเจริญในโลก โดยสังคหวัตถุ 4 ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี, หลักการสงเคราะห์ประกอบด้วย 1) ทาน คือการให้ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน 2) ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ คือ วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดดีมีน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวาน สมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยินดี 3) อตถัตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม 4) สมานัตตา คือ ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์ โดยร่วมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2559)

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาในเบื้องต้นทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาแนวทางการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของกลุ่มโรงเรียนนวมพัฒน์ จังหวัดระยอง เพื่อเป็นการสร้างความร่วมมือในเครือข่ายสถานศึกษาโดยใช้หลักธรรมสังคหวัตถุ 4 นำมาประยุกต์ในการบริหารอย่างต่อเนื่องต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือของกลุ่มโรงเรียนนวมพัฒน์ จังหวัดระยอง
2. เพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของกลุ่มโรงเรียนนวมพัฒน์ จังหวัดระยอง
3. เพื่อเสนอแนวทางการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของกลุ่มโรงเรียนนวมพัฒน์ จังหวัดระยอง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ประชากร ได้แก่ ครูกลุ่มโรงเรียนนวมพัฒน์ จังหวัดระยอง จำนวน 92 คน ผู้วิจัยเลือกประชากรทั้งหมดในการเก็บข้อมูลการวิจัย

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเชิงคุณภาพ ได้แก่ ผู้บริหารและครู กลุ่มโรงเรียนนวพัฒน์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาระยอง เขต 2 จำนวน 11 รูป/คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.1 แบบสอบถาม มีการสร้างแบบสอบถามดังนี้ 1) ศึกษาหลักการแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสภาพการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือของกลุ่มโรงเรียนนวพัฒน์ จังหวัดระยอง 2) กำหนดนิยามปฏิบัติการเพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยโดยอาศัยฐานทฤษฎีและงานวิจัย 3) ดำเนินการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย 4) ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือโดยนำเสนอผู้เชี่ยวชาญรวมจำนวน 5 ท่าน เพื่อตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (content validity) การใช้ภาษาและพิจารณาว่าแบบสอบถามครอบคลุมของเนื้อหาหรือไม่โดยการหาดัชนี (index of congruence: IOC) และคัดเลือกข้อคำถามที่มีค่าดัชนีความสอดคล้องตั้งแต่ 0.5 ขึ้นไป 5) นำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปทดลองใช้ (Try Out) กับกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ใช่เป้าหมาย (Try Out) จำนวน 20 ชุด เพื่อค่า Cronbach's Alpha ความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม และได้ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ 0.842 6) นำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขไปเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแบ่งแบบสอบถามออกเป็น 3 ตอนดังนี้ ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานทั่วไปผู้บริหารและครู กลุ่มโรงเรียนนวพัฒน์ จังหวัดระยอง ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับสภาพการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือของกลุ่มโรงเรียนนวพัฒน์ จังหวัดระยอง ทั้ง 5 ด้าน ตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับแนวทางการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของกลุ่มโรงเรียนนวพัฒน์ จังหวัดระยอง

3.2 เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง มีประเด็นคำถามแบบปลายเปิด เกี่ยวกับข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของกลุ่มโรงเรียนนวพัฒน์ จังหวัดระยอง

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม นำแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์มาวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้โปรแกรมสถิติสำเร็จรูปทางสังคมศาสตร์ การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของ เพศ ระดับการศึกษา ตำแหน่ง และประสบการณ์การสอน โดยใช้สถิติวิเคราะห์ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน โดยใช้เกณฑ์การแปลผลของคะแนนค่าเฉลี่ยการวัดระดับคะแนน

4.2 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา พร้อมทั้งนำเสนอโดยวิธีการพรรณนาและการอ้างอิงคำพูดบุคคลที่ให้ข้อมูลสำคัญ

สรุปผลการวิจัย

1. สภาพการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือของกลุ่มโรงเรียนนวพัฒน์ จังหวัดระยอง ในภาพรวม มีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้านทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ การมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันหรือการพึ่งพาอาศัยกันในทางบวก การรับผิดชอบรายบุคคล การส่งเสริมปฏิสัมพันธ์แบบเผชิญหน้า ทักษะทางสังคม และด้านสุดท้าย ได้แก่ กระบวนการกลุ่ม ตามลำดับดังในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สภาพสภาพการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือของกลุ่มโรงเรียนนวัตน์ จังหวัดระยอง ในภาพรวม

สภาพการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือ ของกลุ่มโรงเรียนนวัตน์ จังหวัดระยอง		N = 92 คน			
		μ	σ	แปลผล	ลำดับ
1	การมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันหรือการพึ่งพาอาศัยกันในทางบวก	4.06	0.60	มาก	1
2	การส่งเสริมปฏิสัมพันธ์แบบเผชิญหน้า	3.63	0.38	มาก	3
3	การรับผิดชอบรายบุคคล	3.72	0.22	มาก	2
4	ทักษะทางสังคม	3.62	0.33	มาก	4
5	กระบวนการกลุ่ม	3.52	0.31	มาก	5
ภาพรวม		3.71	0.24	มาก	

2. วิธีการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือตามหลักสังคหวัตถุ 4 กลุ่มโรงเรียนนวัตน์ จังหวัดระยอง เป็นแนวทางการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือ 5 ด้าน คือ ด้านกระบวนการกลุ่ม ด้านทักษะทางสังคม ด้านการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์แบบเผชิญหน้า ด้านการรับผิดชอบรายบุคคล ด้านการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันหรือการพึ่งพาอาศัยกันในทางบวก โดยนำมาบูรณาการตามหลักสังคหวัตถุ 4 คือ (1) ทาน การเอื้อเพื่อเผื่อแผ่เสียสละช่วยเหลือผู้อื่น (1) ปิยวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำสุภาพเหมาะสมกับเวลา สถานที่ บุคคล (3) อัตถจริยา การทำตนให้เป็นประโยชน์ตามกำลังสติปัญญาความรู้ความสามารถ (4) สมานัตตา การวางตนให้เสมอต้นเสมอปลายเหมาะสมกับฐานะตำแหน่งหน้าที่การงาน เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการเรียนการสอนของกลุ่มโรงเรียนนวัตน์ จังหวัดระยอง โดยนำไปบูรณาการกับการจัดการเรียนการสอนดังนี้

2.1 ด้านกระบวนการกลุ่ม ควรจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของกลุ่มโรงเรียนนวัตน์ จังหวัดระยอง จัดให้สมาชิกแต่ละคนรับผิดชอบในงานที่เหมาะสมกับทักษะและความถนัดของตนเอง จัดการประชุมสั้น ๆ เพื่อติดตามความคืบหน้าของงานเป็นระยะ ให้สมาชิกทราบถึงเป้าหมายที่ชัดเจนและบทบาทของตนเองในภาพรวมของกลุ่มการเสริมสร้างความสามัคคีในทีมจัดกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ (Team Building) เช่น กิจกรรมกลุ่มที่ต้องอาศัยความร่วมมือในการแก้ปัญหาส่งเสริมวัฒนธรรมการให้กำลังใจยกย่องหรือแสดงความชื่นชมสมาชิกที่มีผลงานดีหรือมีส่วนช่วยกลุ่ม ซึ่งบุคคลแต่ละคนมีบุคลิกภาพ, มุมมอง, และวิธีการทำงานที่แตกต่างกัน ซึ่งหากไม่มีการจัดการที่ดีก็อาจนำไปสู่ความขัดแย้งของการทำงานต่อไป ความแตกต่างของบุคลิกภาพ บุคลิกภาพที่แตกต่างกันอาจทำให้สมาชิกมีความคิดเห็นที่ขัดแย้งกัน บทบาทที่ไม่ชัดเจน หากบทบาทและความรับผิดชอบของแต่ละคนไม่ชัดเจน อาจเกิดความขัดแย้งในการทำงาน การสื่อสารที่ไม่เข้าใจ การสื่อสารที่ไม่ชัดเจนหรือเข้าใจผิดอาจนำไปสู่ความเข้าใจผิดและความขัดแย้ง ความขัดแย้งทางผลประโยชน์ ความขัดแย้งทางผลประโยชน์ส่วนตัวอาจส่งผลกระทบต่อการทำงานร่วมกันของทีม ความกดดันในการทำงาน ความกดดันในการทำงานที่สูงอาจทำให้สมาชิกเกิดความเครียดและแสดงพฤติกรรมที่ก้าวร้าว

2.2 ด้านทักษะทางสังคม การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ส่งเสริมการทำงานร่วมกัน การเคารพซึ่งกันและกัน และการเปิดใจรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง การทำเช่นนี้จะช่วยลดความขัดแย้งและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคลากรในสถานศึกษา สร้างสภาพแวดล้อมที่บุคลากรทุกคนรู้สึกปลอดภัยที่จะแสดงความคิดเห็นและความรู้สึกฟังทุกฝ่ายอย่างตั้งใจ ให้โอกาสทุกฝ่ายได้อธิบายถึงมุมมองและความกังวลของตนเอง โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่สถานศึกษาต้องหาข้อตกลงที่เป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่ายเมื่อเกิดความขัดแย้ง

เปิดใจรับฟังความคิดเห็นและข้อกังวลของทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียม จัดหาทรัพยากรหรือแนวทางสนับสนุน เช่น เอกสาร ความรู้ หรือเวทีสนทนา เพื่อช่วยลดความตึงเครียดใช้คำพูดที่สร้างสรรค์ สุภาพ และแสดงถึงความปรารถนาดี จัดการประชุมในบรรยากาศเชิงบวก โดยครูหรือผู้ประสานงานเป็นตัวอย่างในการใช้ถ้อยคำสร้างสรรค์ สนับสนุนให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการหาทางออก เช่น การคิดแก้ปัญหาพร้อมกันใช้กระบวนการแก้ไข ปัญหาที่เน้นการฟังพาและช่วยเหลือกัน สร้างความมั่นใจว่าทุกฝ่ายมีสิทธิเท่าเทียมในการแสดงความคิดเห็น จัดกระบวนการที่ทุกคนสามารถมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

2.3 ด้านการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์แบบเผชิญหน้า บุคลากรทุกคนมีโอกาสนำเสนอแนะหรือแบ่งปันความคิดเห็นในกลุ่มเล็กๆ โดยไม่ถูกขัดจังหวะสร้างความรู้สึกที่แต่ละคนมีสิทธิในการให้ข้อมูลและช่วยเหลือกันส่งเสริมให้บุคลากรใช้คำพูดที่สุภาพและเป็นมิตรในระหว่างสนทนาให้โอกาสทุกคนในการเสนอความคิดเห็นหรือคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาโรงเรียน ใช้การสนทนาในกลุ่มเพื่อหาทางออกสำหรับปัญหาหรือข้อเสนอแนะในการพัฒนาการเรียนการสอน ทุกคนในกลุ่มมีสิทธิในการพูดและแสดงความคิดเห็นอย่างเท่าเทียม มีโอกาสให้ข้อเสนอแนะหรือแบ่งปันความคิดเห็นในกลุ่มเล็กๆ โดยไม่ถูกขัดจังหวะสร้างความรู้สึกที่แต่ละคนมีสิทธิในการให้ข้อมูลและช่วยเหลือกันส่งเสริมให้บุคลากรใช้คำพูดที่สุภาพและเป็นมิตรในระหว่างสนทนาให้โอกาสทุกคนในการเสนอความคิดเห็นหรือคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาโรงเรียนสร้างกลุ่มที่มีความหลากหลาย ทั้งในด้านประสบการณ์การทำงานและบทบาทหน้าที่ เพื่อให้ได้มุมมองที่หลากหลายใช้กิจกรรมต่างๆ เช่น การวางแผนร่วมกัน การแชร์ประสบการณ์ เพื่อกระตุ้นการคิดและการพูดคุยในกลุ่ม ชื่นชมความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะที่สร้างสรรค์ เพื่อกระตุ้นให้บุคลากรมีความมั่นใจในการแสดงความคิดเห็นให้บุคลากรสามารถพูดและรับฟังความคิดเห็นในลักษณะที่เป็นการแลกเปลี่ยน โดยไม่มุ่งเน้นการตอบโต้ที่มีทิศทางเดียว บุคลากรจากทุกฝ่าย เช่น ครู ผู้บริหาร และบุคลากรสนับสนุน จะจัดตั้งกลุ่มย่อยเพื่อพูดคุยเกี่ยวกับการพัฒนาโรงเรียนหรือการปรับปรุงการจัดการเรียนการสอน

2.4 ด้านการรับผิดชอบรายบุคคล ส่งเสริมการให้การสนับสนุนในการพัฒนาทักษะการบริหารจัดการเวลา เช่น การแบ่งปันทรัพยากรที่สามารถช่วยให้ครูจัดการเวลาได้ดีขึ้น ใช้การพูดจาสุภาพเพื่อกระตุ้นให้ครูร่วมพูดคุยเกี่ยวกับการจัดสรรเวลาในการสอนและงานต่างๆ ส่งเสริมการสร้างประโยชน์ร่วมกันจากการใช้เวลาอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การวางแผนการทำงานร่วมกันหรือการแบ่งปันทรัพยากรในโรงเรียน ทุกครูควรได้รับโอกาสในการฝึกฝนและเรียนรู้ทักษะการบริหารจัดการเวลาที่เหมาะสมกับตนเองและบทบาทการสอนของตน เชิญผู้เชี่ยวชาญหรือวิทยากรที่มีประสบการณ์ในการบริหารจัดการเวลาให้มาแบ่งปันวิธีการที่ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวันของครู สอนวิธีการจัดการความเครียดและความเหนื่อยล้าจากการทำงาน ส่งเสริมการติดตามผลที่ไม่ใช่แค่การประเมินผล แต่เป็นการพัฒนาเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งต่อตนเองและต่อโรงเรียน ให้ทุกคนในทีมมีโอกาสในการรับคำแนะนำและข้อเสนอแนะอย่างเท่าเทียม สร้างระบบที่สามารถติดตามและประเมินผลได้อย่างเปิดเผยและโปร่งใส การมอบหมายงานที่ชัดเจนและสามารถตรวจสอบได้ เช่น การกำหนดงานที่ครูต้องรับผิดชอบ เช่น การจัดการสอน หรือการพัฒนาแผนการสอน ให้ครูมีความรับผิดชอบที่เฉพาะเจาะจงและเข้าใจถึงบทบาทของตนเองในกระบวนการพัฒนาโรงเรียน

2.5 ด้านการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันหรือการพึ่งพาอาศัยกันในทางบวก บุคลากรในโรงเรียนสามารถช่วยเหลือกันและกันในด้านต่างๆ เช่น การแบ่งปันทรัพยากรความรู้ วิธีการสอน และแนวทางพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน การพูดจาสุภาพและเป็นมิตรจะช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคลากร โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ต้องการแก้ไขปัญหาหรือมีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน บุคลากรในโรงเรียนควร

ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการทำประโยชน์ เช่น การทำงานร่วมกันในโครงการพัฒนาโรงเรียนหรือการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนทุกบุคลากรควรได้รับการยอมรับและให้โอกาสในการแสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกระบวนการต่าง ๆ ส่งเสริมการให้กำลังใจผ่านการยกย่องผลงานของเพื่อนร่วมงาน เมื่อมีการทำงานสำเร็จหรือมีการพัฒนาที่ดีขึ้น การประชุมหรือกิจกรรมต่าง ๆ ควรมีการเปิดโอกาสให้บุคลากรทุกคนแสดงความคิดเห็นสุภาพ โดยไม่กลัวว่าจะถูกตัดสินหรือถูกวิจารณ์ในทางลบ ส่งเสริมให้บุคลากรทุกคนทำงานร่วมกันอย่างมุ่งหวังผลประโยชน์ร่วม เช่น การพัฒนาโครงการการเรียนการสอนที่ทุกคนสามารถมีส่วนร่วมได้ การให้โอกาสและความสำคัญกับทุกความคิดเห็นจะช่วยสร้างบรรยากาศที่ทุกคนรู้สึกว่าคุณค่าและเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาโรงเรียน การตั้งประเด็นที่ทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็นหรือเสนอแนวทางแก้ไขร่วมกันจะช่วยให้การประชุมมีประสิทธิภาพและสร้างความร่วมมือในโรงเรียน ส่งเสริมให้ทุกคนสามารถสื่อสารและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเปิดเผยและจริงใจ โดยไม่ต้องกลัวการถูกตัดสิน การสื่อสารที่ดีจะช่วยสร้างความเข้าใจระหว่างกันและช่วยให้การทำงานร่วมกันเป็นไปอย่างราบรื่น ส่งเสริมให้ทุกคนในทีมสามารถเชื่อใจและพึ่งพาอาศัยกันได้ เช่น การสนับสนุนกันในช่วงเวลาที่มีความท้าทาย หรือการร่วมมือกันในโครงการต่างๆ การใช้เทคโนโลยีสามารถช่วยให้การประชุมมีประสิทธิภาพและส่งเสริมการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดียิ่งขึ้น

3. แนวทางการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของกลุ่มโรงเรียนนวพัฒน์ จังหวัดระยอง

3.1 ด้านกระบวนการกลุ่มตามหลักสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ 1) การเสริมสร้างการทำงานร่วมกันในกลุ่ม การส่งเสริมการทำงานเป็นทีม การจัดกิจกรรมที่มีเป้าหมายร่วมกัน เช่น การประชุมประจำสัปดาห์ หรือการทำโปรเจกต์ร่วมกัน ช่วยให้บุคลากรทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการพัฒนากระบวนการเรียนการสอน การเพิ่มทักษะการทำงานร่วมกัน บุคลากรในโรงเรียนได้ฝึกฝนการทำงานในทีม รวมถึงการแบ่งงานและการแก้ไขปัญหาด้วยกัน ซึ่งช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคลากร 2) การพัฒนากระบวนการตัดสินใจร่วมกัน การสร้างข้อตกลงร่วมกัน การตัดสินใจในกระบวนการกลุ่มจะเน้นที่การมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายและมุ่งเน้นการหาข้อตกลงที่เป็นประโยชน์แก่ทุกคน โดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการเจรจาร่วมกัน การตัดสินใจโดยการระดมความคิดเห็น การมีการระดมความคิดเห็นจากสมาชิกในกลุ่มทำให้สามารถตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ได้อย่างมีความหลากหลายและสอดคล้องกับความต้องการของทุกฝ่าย

3.2 ด้านทักษะทางสังคมตามหลักสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ 1) การเสริมสร้างการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ การฝึกฝนการสื่อสารที่เปิดเผยและสุภาพ บุคลากรได้รับการฝึกฝนทักษะการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพทั้งในด้านการฟังและการพูด เพื่อให้ทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเปิดเผย และเข้าใจความคิดเห็นของผู้อื่นอย่างแท้จริง การฟังอย่างใส่ใจ การให้ความสำคัญกับการฟังอย่างตั้งใจทำให้บุคลากรในโรงเรียนสามารถแก้ไขปัญหาหรือทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ลดการเข้าใจผิดและช่วยส่งเสริมการทำงานร่วมกันในกลุ่ม 2) การสร้างความเข้าใจและการยอมรับในความแตกต่าง การยอมรับความหลากหลาย การฝึกฝนให้บุคลากรยอมรับความแตกต่างทางความคิด พฤติกรรม และวัฒนธรรม ทำให้การทำงานร่วมกันเป็นไปอย่างราบรื่น และบุคลากรสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์และทักษะที่หลากหลาย การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคลากร การทำงานร่วมกันโดยใช้ทักษะในการยอมรับความคิดเห็นและการสนับสนุนผู้อื่น ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในโรงเรียนดีขึ้น และเสริมสร้างบรรยากาศที่เป็นมิตร

3.3 ด้านการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์แบบเผชิญหน้าหลักสังคหวัตถ์ 4 ได้แก่ 1) การส่งเสริมการสื่อสารที่เปิดกว้างและตรงไปตรงมา การจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้สมาชิกพูดคุย การจัดกิจกรรมในรูปแบบการประชุมกลุ่มเล็ก ๆ หรือการตั้งวงสนทนาเปิดโอกาสให้บุคลากรทุกคนได้แสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างอิสระ ทำให้มีการสื่อสารที่เปิดกว้าง การสนับสนุนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การเปิดรับฟังความคิดเห็นจากทุกฝ่ายช่วยสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันในที่ทีม โดยที่ทุกคนรู้สึกมีคุณค่าและได้รับการยอมรับในความคิดเห็นของตน 2) การสนับสนุนการตัดสินใจที่เปิดกว้างและร่วมมือกัน การตัดสินใจร่วมกันในกลุ่ม การส่งเสริมให้การตัดสินใจในกลุ่มทำได้โดยการเปิดโอกาสให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นและร่วมกันหาทางเลือกที่ดีที่สุดสำหรับกลุ่ม เป็นการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์แบบเผชิญหน้าและการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ การใช้วิธีการต่าง ๆ ในการตัดสินใจ การใช้เทคนิคการตัดสินใจที่เน้นการมีส่วนร่วมจากทุกคน เช่น การใช้การระดมความคิด (Brainstorming) หรือการอภิปรายกลุ่ม ช่วยให้กลุ่มสามารถตัดสินใจได้ดีขึ้นและมีความพึงพอใจจากทุกฝ่าย

3.4 ด้านการรับผิดชอบรายบุคคลตามหลักสังคหวัตถ์ 4 ได้แก่ 1) การส่งเสริมความรับผิดชอบส่วนบุคคลในการทำงานร่วมกัน การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน สถานศึกษามีการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนในการทำงานร่วมกัน เพื่อให้บุคลากรทุกคนเข้าใจบทบาทของตนเองและมีความรับผิดชอบในการบรรลุผลสำเร็จของเป้าหมายร่วม การมอบหมายงานตามความสามารถ การมอบหมายงานและความรับผิดชอบให้กับบุคลากรตามความถนัดและทักษะเฉพาะของแต่ละคน ช่วยให้การงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและตรงตามเป้าหมาย 2) การติดตามผลและประเมินผลการทำงาน การติดตามผลการทำงานอย่างต่อเนื่อง สถานศึกษามีการติดตามผลการทำงานของบุคลากรอย่างสม่ำเสมอ เพื่อประเมินความก้าวหน้าในการบรรลุเป้าหมายการทำงานร่วมกัน การให้ข้อเสนอแนะที่สร้างสรรค์ การให้ข้อเสนอแนะที่เหมาะสมและตรงประเด็น ช่วยกระตุ้นให้บุคลากรพัฒนาและปรับปรุงการทำงานของตนเอง เพื่อให้การงานเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.5 ด้านการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันหรือการพึ่งพาอาศัยกันในทางบวกตามหลักสังคหวัตถ์ 4 ได้แก่ 1) การสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน การสร้างบรรยากาศเปิดกว้าง สถานศึกษามุ่งสร้างบรรยากาศที่เปิดกว้างและเป็นมิตร ซึ่งช่วยให้บุคลากรสามารถแสดงความคิดเห็น และแลกเปลี่ยนความรู้กันได้อย่างอิสระ การสร้างบรรยากาศเช่นนี้ทำให้บุคลากรรู้สึกสบายใจและมีความกระตือรือร้นในการร่วมมือกับผู้อื่น การเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดี การเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคลากรเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งสถานศึกษามีการจัดกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์และการพึ่งพาซึ่งกันและกัน เช่น การทำกิจกรรมกลุ่ม การประชุมร่วม หรือการจัดงานสังสรรค์ต่าง ๆ 2) การเสริมสร้างทักษะในการทำงานร่วมกัน การให้โอกาสในการทำงานร่วมกัน สถานศึกษาจัดกิจกรรมหรือโครงการที่ต้องใช้ความร่วมมือระหว่างบุคลากรหลากหลายกลุ่ม โดยให้บุคลากรทุกคนได้ร่วมงานกันในทุกบทบาทที่แตกต่างกันเพื่อสร้างการพึ่งพาซึ่งกันและกัน การส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การประชุมหรือการตั้งวงสนทนาเป็นช่องทางที่ช่วยให้บุคลากรได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น โดยการเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะ ซึ่งช่วยกระตุ้นการทำงานร่วมกันและพัฒนาแนวคิดใหม่ๆ ในการดำเนินงาน

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยนำผลมาอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ผลการศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือของกลุ่มโรงเรียนนพพัฒน์ จังหวัดระยอง ผลการวิจัยพบว่า สภาพการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือของกลุ่มโรงเรียนนพพัฒน์ จังหวัดระยอง ภาพรวม 5 ด้าน อยู่ในระดับมาก รายด้านทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับจากความคิดเห็นจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันหรือการพึ่งพาอาศัยกันในทางบวก ด้านการรับผิดชอบรายบุคคล ด้านการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์แบบเผชิญหน้า ด้านทักษะทางสังคม และข้ออยู่ในระดับต่ำสุด ได้แก่ ด้านกระบวนการกลุ่ม ตามลำดับ โดยผลการวิจัยครั้งนี้สะท้อนให้เห็นถึง สภาพการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือ บุคลากรในกลุ่มให้ข้อเสนอแนะและการประเมินผลช่วยให้กลุ่มสามารถปรับปรุงกระบวนการทำงาน และเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานร่วมกัน สมาชิกในกลุ่มทำงานร่วมกันด้วยการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และทำให้เกิดความร่วมมือที่ดีในทีม โดยผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของพระสิริภาพ ปภัสสร (ยุทธธรรม) (2563) ที่พบว่า ผลการพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือในวิชาพระพุทธศาสนา พบว่า การจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ สามารถพัฒนาให้ผู้เรียนมีสมาธิในการเรียนมีระเบียบวินัย ทั้งทางกาย และวาจา นักเรียนมีวินัยในการทำงานเป็นกลุ่ม มีการแบ่งการทำงานกันอย่างเป็นระบบ รู้จักทำหน้าที่ของตนเองได้เป็นอย่างดี และรักษาเวลาในการทำงานอย่างตรงเวลาตามที่ผู้สอนกำหนด มีความสามัคคีกันในการทำงาน รักษากฎระเบียบของกลุ่มศึกษา ค้นคว้า และแสวงหาความรู้ด้วยความตั้งใจ นักเรียนสามารถลงมือปฏิบัติด้วยตัวเองได้ในการแสวงหา ความรู้ นักเรียนแต่ละกลุ่มกล้าพูด กล้าคิด กล้าแสดงออก ทำให้ผู้เรียนสามารถบรรลุผลตามเป้าหมายของการเรียนรู้ที่ผู้สอนได้กำหนดไว้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางขั้นพื้นฐานที่ว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไป เพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และ คุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

2. ผลการศึกษาวิธีการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือตามหลักสังฆัตถุ 4 ของกลุ่มโรงเรียนนพพัฒน์ จังหวัดระยอง ผลการวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นถึงหลักสังฆัตถุ 4 ประการ คือ ทาน (การให้) บุคลากรทุกคนสามารถแบ่งปันทรัพยากรและความรู้ในด้านต่างๆ เช่น การให้คำแนะนำในการสอน หรือการให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาผลงานการสอนแก่เพื่อนร่วมงาน ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้และแนวคิดระหว่างครูและบุคลากร เพื่อเพิ่มพูนทักษะและพัฒนาความสามารถในการสอน ปิยวาจา (การพูดจาสุภาพ) สร้างบรรยากาศที่บุคลากรในโรงเรียนสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระและสุภาพ โดยไม่กลัวว่าจะถูกตัดสินหรือถูกวิจารณ์ในทางลบ การประชุมควรเป็นสถานที่ที่ทุกคนรู้สึกสบายใจในการนำเสนอความคิดเห็นของตนเอง อตถจริยา (การทำประโยชน์ต่อกัน) ส่งเสริมให้บุคลากรทุกคนทำงานร่วมกันอย่างมุ่งมั่นหวังผลประโยชน์ร่วม เช่น การพัฒนาโครงการการเรียนการสอนที่ทุกคนสามารถมีส่วนร่วมได้ สร้างกิจกรรมหรือโครงการที่เน้นการร่วมมือและการแบ่งปัน เช่น โครงการพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้ที่ครูและบุคลากรต่าง ๆ สามารถมีบทบาทในการทำงานร่วมกันได้ สมานัตตตา (ความเสมอภาค) ทุกคนในสถานศึกษาควรมีสติในการแสดงความคิดเห็นและมีบทบาทในการตัดสินใจอย่างเท่าเทียมกัน การให้โอกาสและความสำคัญกับทุกความคิดเห็นจะช่วยสร้างบรรยากาศที่ทุกคนรู้สึกว่ามีค่าและเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาโรงเรียน มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูปัญญาธิฐานวัตร (ไพชน สิริธมโม) (2563) ที่พบว่า การพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมหลักสังฆัตถุ 4 สำหรับโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา (PSS Model) เพื่อให้เกิดผลสำเร็จ จะมีจุดเน้นสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ 1) Participative Administration

การบริหารแบบมีส่วนร่วมสำหรับโรงเรียน เป็นการที่ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการจัดการศึกษา มี 2 ประการ ได้แก่ 1) ด้านร่วมคิดวางแผน 2) ด้านร่วมจัดกิจกรรม 3) ด้านร่วมกำกับ ติดตาม ประเมินผล และประชาสัมพันธ์ 2) Sangahavatthu หลักสังคหวัตถุ 4 เป็นธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของกันและกัน ผูกไมตรีเอื้อเพื่อเกื้อกูล ประสานใจกัน ในการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียน มี 4 ด้าน ได้แก่ 1) ทาน (การให้) 2) ปิยวาจา (วาจาไพเราะ) 3) อตถจริยา (ประพฤติตนเป็นประโยชน์) 4) สมานัตตตา (วางตนเหมาะสม) 2) School การบริหารโรงเรียน เป็นการดำเนินการในการทำงานด้านต่างๆ ทั้ง 4 ด้านของโรงเรียน ได้แก่ 1) การบริหารงานวิชาการ 2) การบริหารงานงบประมาณ 3) การบริหารงานบุคคล 4) การบริหารงานทั่วไป และสอดคล้องกับการวิจัยของพระครูธำรงวงศ์วิสุทธิ (ธีรศักดิ์ ธีรสกโก), พระมหาสมบัติ ธนปญโญ และลำพอง กลมกุล (2566) ที่พบว่า การพัฒนาการจัดการงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธของคณะสงฆ์ไทย ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ คือ 1) การพัฒนาการจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ สงเคราะห์ เกื้อกูล พัฒนา บำรุง การ 2) หลักวิถีพุทธ (สังคหวัตถุ 4) ได้แก่ โอปปาติกะ (ทาน) วชิโรทต (ปิยวาจา) สงเคราะห์ชุมชน (อตถจริยา) วางตนพอดี (สมานัตตตา) และ 3) การจัดการงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธของคณะสงฆ์ไทย ได้แก่ สร้างความรู้รักสามัคคี ปลูกความศรัทธาเลื่อมใส เชื่อมจิตใจคณะสงฆ์กับชุมชน และพัฒนาเครือข่ายจิตอาสา

3. ผลการนำเสนอแนวทางพัฒนาการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือตามหลักสังคหวัตถุ 4 ประกอบด้วย (1) กระบวนการกลุ่มตามหลักสังคหวัตถุ 4 การเสริมสร้างการทำงานร่วมกันในกลุ่ม และการพัฒนากระบวนการตัดสินใจร่วมกัน (2) ทักษะทางสังคมตามหลักสังคหวัตถุ 4 การเสริมสร้างการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และการสร้างความเข้าใจและการยอมรับในความแตกต่าง (3) ด้านการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์แบบเผชิญหน้า หลักสังคหวัตถุ 4 การส่งเสริมการสื่อสารที่เปิดกว้างและตรงไปตรงมา และการสนับสนุนการตัดสินใจที่เปิดกว้างและร่วมมือกัน (4) ด้านการรับผิดชอบรายบุคคลตามหลักสังคหวัตถุ 4 การส่งเสริมความรับผิดชอบต่อส่วนบุคคลในการทำงานร่วมกัน และการติดตามผลและประเมินผลการทำงาน และ (5) การมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันหรือการพึ่งพาอาศัยกันในทางบวกตามหลักสังคหวัตถุ 4 การสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน และการเสริมสร้างทักษะในการทำงานร่วมกัน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ พิมพ์ดา กมลศิริพงษ์ (2560) ที่พบว่า ผลงานของนักเรียนแต่ละกลุ่มโดยภาพรวมมีความสวยงาม ใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการตกแต่ง และทักษะการทำงานกลุ่มทั้งของผู้วิจัยเป็นผู้ประเมิน นักเรียนประเมินสมาชิกกลุ่มของตนเอง และนักเรียนประเมินตนเอง มีความสอดคล้องกัน คือมีทักษะการทำงานกลุ่มอยู่ในเกณฑ์ดีมาก และสอดคล้องกับการวิจัยของโยธิตา เลิศรัตยา กุล, พระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวฑฒโน, สมศักดิ์ บุญปู และภุชญา นันทเพ็ชร (2564) ที่พบว่า การบูรณาการหลักพุทธธรรมมาช่วยในการส่งเสริมดูแลช่วยเหลือนักเรียน คือ สังคหวัตถุ 4 อันเป็นธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของกันและกัน ผูกไมตรีเอื้อเพื่อเกื้อกูล ประสานใจกัน ประกอบด้วย 1) การพัฒนาระบบการส่งเสริมดูแลช่วยเหลือนักเรียนด้านทาน การให้ ประกอบด้วย การให้คำปรึกษา อบรม สั่งสอนและคำแนะนำที่ถูกต้องเหมาะสมกับบุคคล ให้ความรู้ ชี้แนะไปในทางที่ถูกต้อง การแบ่งปัน และเสียสละ สิ่งของเครื่องใช้ให้กัน และกัน มีทุนการศึกษาให้นักเรียน การให้อภัยแก่ผู้อื่น การใช้เวลาแก่นักเรียน เคารพสิทธิ หน้าที่ของนักเรียน 2) การพัฒนาระบบการส่งเสริมดูแลช่วยเหลือนักเรียนด้านปิยวาจา พูดจาอ่อนหวาน ประกอบด้วย การให้คำปรึกษา อบรม สั่งสอนและคำแนะนำที่ด้วยวาจาที่อ่อนหวาน ไพเราะ การพูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่ประโยชน์ เหมาะกับกาลเทศะ พูดดีต่อกัน ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดเพ้อเจ้อ ไม่พูดจาถ้อยคำที่ไปกระทบกระทั่งผู้อื่น รู้จักกล่าวขอโทษเมื่อทำผิด รู้จักกล่าวขอบคุณ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน 3) การพัฒนาระบบการส่งเสริมดูแลช่วยเหลือนักเรียนด้านอตถจริยา บำเพ็ญประโยชน์ ประกอบด้วย

ประพัตติตนเป็นประโยชน์แก่ทั้งตนเองและผู้อื่น รู้จักการเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ความสุขสบายส่วนตัว ทุ่มเทร่างกาย แรงใจ ในการบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์และช่วยเหลือผู้อื่น รู้จักแก้ปัญหาด้วยปัญญา ส่งเสริมให้นักเรียนได้รับสิ่งที่ดี มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ด้วยกำลังความคิด กำลังกาย และกำลังทรัพย์ และ 4) การพัฒนาระบบการส่งเสริมดูแลช่วยเหลือนักเรียนด้านสมานัตตตา การทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ประกอบด้วยการวางตัวให้เหมาะสมเสมอต้นเสมอปลายกับนักเรียนทุกคน รู้จักวางตนให้เหมาะสมกับฐานะ มีจิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหวเปลี่ยนแปลงง่าย ดำรงตนไม่ให้ตกไปในความชั่ว ปฏิบัติกับนักเรียนหรือผู้อื่นอย่างเท่าเทียมกัน ร่วมทุกข์ร่วมสุข ไม่เอาเปรียบผู้อื่น ร่วมแก้ปัญหา กับนักเรียน โรงเรียน เพื่อความสามัคคีของหมู่คณะ

องค์ความรู้การวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย คือ แนวทางการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือตามหลักสัทธิ 4 ของกลุ่มโรงเรียนนวพัฒน์ จังหวัดระยอง สรุปดังในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

จากภาพองค์ความรู้จากการวิจัย สรุปได้เป็นองค์ความรู้ ดังนี้

1. การพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกันของบุคลากร คือ การส่งเสริมการทำงานร่วมกัน บุคลากรในกลุ่มโรงเรียนนวพัฒน์สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการแบ่งปันความรู้และช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการพัฒนาการเรียนการสอน การเพิ่มความสามารถในการจัดการความขัดแย้ง เมื่อบุคลากรมีการฝึก

ทักษะการสื่อสารและการทำงานร่วมกันจะช่วยให้สามารถจัดการกับความขัดแย้งได้ดียิ่งขึ้นและทำงานร่วมกันอย่างราบรื่น

2. การเสริมสร้างความสัมพันธ์ในองค์กร การสร้างบรรยากาศการทำงานที่เป็นบวก การใช้หลักสังคหวัตถุ 4 เช่น การยกย่องและการให้กำลังใจช่วยสร้างบรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการทำงานร่วมกัน และลดความตึงเครียดในองค์กร การเพิ่มความมั่นใจในตัวเองของบุคลากร การได้รับการสนับสนุนและการยอมรับจากเพื่อนร่วมงานส่งผลให้บุคลากรรู้สึกมีความมั่นใจและมีแรงจูงใจในการพัฒนาการเรียนการสอน

3. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนการสอน การปรับปรุงคุณภาพการเรียนการสอน การทำงานร่วมกันในทีมช่วยให้มีการแลกเปลี่ยนแนวคิดและการพัฒนาหลักสูตรการสอนที่มีคุณภาพมากขึ้น การใช้แนวทางการเรียนการสอนแบบร่วมมือ เมื่อมีการใช้แนวทางการเรียนการสอนแบบร่วมมือ นักเรียนสามารถเรียนรู้จากกันและกันได้ดีขึ้น ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหาผ่านการร่วมมือ

4. การสร้างความร่วมมือในชุมชนการศึกษา การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ บุคลากรในกลุ่มโรงเรียนนวัตพัฒน์มีโอกาสมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกระบวนการพัฒนาโรงเรียน และช่วยเสริมสร้างความเป็นทีมในการพัฒนากระบวนการเรียนการสอน การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วม เช่น การตั้งวงสนทนาในกลุ่มเล็ก ๆ หรือการจัดฝึกอบรมร่วมกัน ช่วยส่งเสริมให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกันในทางบวก

5. ผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาการเรียนการสอนแบบร่วมมือ พัฒนาคุณภาพการศึกษา การทำงานร่วมกันของครูและบุคลากรทำให้เกิดการพัฒนาการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง มีการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรการสอนอย่างมีระบบ พัฒนาทักษะการสื่อสารของบุคลากร การทำงานร่วมกันช่วยเพิ่มทักษะการสื่อสารทั้งในระดับบุคคลและทีมงาน ทำให้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดผลสำเร็จที่ดีขึ้น สร้างบรรยากาศการทำงานที่เปิดกว้างและยืดหยุ่น การส่งเสริมการพึ่งพาอาศัยกันช่วยให้เกิดการรับฟังความคิดเห็นและแนะนำอย่างมีประสิทธิภาพภายในทีมการศึกษา

6. สรุปผลจากการใช้หลักสังคหวัตถุ 4 การเสริมสร้างการทำงานเป็นทีม การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ช่วยให้บุคลากรในโรงเรียนสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดผลลัพธ์ที่ดีในการพัฒนาโรงเรียน การสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดี ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคลากร ส่งเสริมการทำงานร่วมกันอย่างยั่งยืน การส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกัน การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ร่วมกันทำให้บุคลากรมีโอกาสพัฒนาทักษะการทำงานและความรู้ได้อย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 ด้านสภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้ ควรส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้สึกปลอดภัย อบอุ่น และเป็นมิตร เรียนรู้จากประสบการณ์จริงจากสภาพแวดล้อม เสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีทำให้ผู้เรียนรู้สึกผ่อนคลายสบายใจกาย จะช่วยให้การเรียนรู้ดีขึ้น ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้แบบบูรณาการร่วมกับสภาพแวดล้อมใกล้ตัว

1.2 ด้านตัวผู้สอน ควรเพิ่มให้ผู้สอนมีทักษะการสื่อสารที่ดีทั้งการพูด การเขียน และการฟัง ทักษะการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ มีทักษะการติดตามผลและให้คำปรึกษาแนะนำผู้เรียนอย่างใกล้ชิด จัดการชั้นเรียน ดูแลนักเรียนได้อย่างทั่วถึง ประเมินผลการเรียนรู้ที่หลากหลาย น่าสนใจ และมีคุณธรรม

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรทำการศึกษาการส่งเสริมการสื่อสารที่เปิดกว้างและตรงไปตรงมา การจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้สมาชิกพูดคุย การจัดกิจกรรมในรูปแบบการประชุมกลุ่มเล็กๆ หรือการตั้งวงสนทนาเปิดโอกาสให้บุคลากรทุกคนได้แสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างอิสระ ทำให้มีการสื่อสารที่เปิดกว้าง การสนับสนุนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การเปิดรับฟังความคิดเห็นจากทุกฝ่ายช่วยสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันในทีม โดยที่ทุกคนรู้สึกมีคุณค่าและได้รับการยอมรับในความคิดเห็นของตน

2.2 ควรศึกษาด้านเนื้อหาโดยศึกษาวิจัยในประเด็นการส่งเสริมความรับผิดชอบส่วนบุคคลในการทำงานร่วมกัน การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน สถานศึกษามีการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนในการทำงานร่วมกัน เพื่อให้บุคลากรทุกคนเข้าใจบทบาทของตนเองและมีความรับผิดชอบในการบรรลุผลสำเร็จของเป้าหมายร่วม การมอบหมายงานตามความสามารถ การมอบหมายงานและความรับผิดชอบให้กับบุคลากรตามความถนัดและทักษะเฉพาะของแต่ละคน ช่วยให้งานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและตรงตามเป้าหมาย

2.3 การเสริมสร้างทักษะในการทำงานร่วมกัน การให้โอกาสในการทำงานร่วมกัน สถานศึกษาจัดกิจกรรมหรือโครงการที่ต้องใช้ความร่วมมือระหว่างบุคลากรหลากหลายกลุ่ม โดยให้บุคลากรทุกคนได้ร่วมงานกันในบทบาทที่ต่างกันไปเพื่อสร้างการพึ่งพาซึ่งกันและกัน การส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การประชุมหรือการตั้งวงสนทนาเป็นช่องทางที่ช่วยให้บุคลากรได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น โดยการเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะซึ่งช่วยกระตุ้นการทำงานร่วมกันและพัฒนาแนวคิดใหม่ๆ ในการดำเนินงาน

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2567). แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2566-2570. แหล่งที่มา <https://www.moe.go.th> สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2567.
- พระครูธำรงวงศ์วิสุทธิ (ธีรศักดิ์ ธีรสกโก), พระมหาสมบัติ ธนปญโญ และลำพอง กลมกุล. (2566). ศึกษาองค์ประกอบการพัฒนาการจัดการงานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธของคณะสงฆ์ไทย. วารสารบรรณการศึกษาและมนุษยสังคมศาสตร์, 4(1), 1-9.
- พระครูปัญญารัตนวัตร (ไพฑูริย์ สิริธมโม). (2563). การพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักสังคหวัตถุ 4 สำหรับโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา. ดุษฎีนิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). (2559). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 34. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต).
- พระสิริภาพ ปภสสร (ยุทธราม). (2563). การจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือในรายวิชาพุทธศาสนา ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดผ่องพลอยวิริยาราม แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พิมพ์ลดา กมลศิริธพงษ์. (2560). การพัฒนาสัมฤทธิ์ผลการเรียนรู้ ทักษะ และเจตคติการทำงานกลุ่มของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนรัตนโกสินทร์สมโภชนบางขุนเทียน โดยใช้การเรียนรู้แบบร่วมมือ. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- โยธิกา เลิศรัตยากุล, พระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวฑฒโน, สมศักดิ์ บุญปู และกฤษฎา นันทเพ็ชร. (2564). ระบบการส่งเสริมดูแลช่วยเหลือนักเรียนสำหรับสถานศึกษาตามหลักพุทธธรรม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา. วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 8(3), 166-179.
- สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. (2542). รัตนพินิจนิตการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาระยอง เขต 2. (2565). แผนการพัฒนาศึกษาขั้นพื้นฐาน ระยะ 5 ปี. ระยอง: สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาระยอง เขต 2.
- สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาระยอง เขต 2. (2567). ข้อมูลสารสนเทศการพัฒนาบุคลากร. แหล่งที่มา <https://www.rayong2.go.th/> สืบค้นเมื่อ 8 มิถุนายน 2567.